

ЕКОНОМІКА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСТВА

Захаркевич Ч.Л.,

*аспірантка Хмельницького інституту
регіонального управління та права*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНУ

Взаємовідносини центру та регіонів завжди є доленосними для розвитку як держави в цілому, так і окремих галузей промисловості. Вони не лише визначають державний устрій, а й справляють вирішальний вплив на добробут населення. Відсутність у минулому виваженої регіональної політики призвела до значних диспропорцій у територіальній структурі українського господарства, неефективного використання переваг територіального поділу праці, природно-ресурсного та науково-виробничого потенціалу регіонів. Це стосується і цукрового виробництва нашого регіону, де існує ряд актуальних проблем, що потребують негайного вирішення.

Дослідженню проблем цукробурякового комплексу присвячені праці низки відомих вчених: М. Роїка, М. Шаповала, В. Пиркіна, В. Борисюка, С. Федоренка, А. Зайця та ін. Вони розглядали питання з точки зору проблем розвитку комплексу в цілому, тому досі недостатньо дослідженими залишаються регіональні аспекти функціонування цукрового виробництва. Ми будемо вивчати розвиток цукробурякового виробництва на Поділлі у ретроспективі – від початку функціонування перших цукрових підприємств і до наших днів.

Архівні дані свідчать про те, що перший на території Хмельниччини цукровий завод з'явився в 1833 році, в районі Чорного Острова, який пізніше було перенесено на околиці Проскурова. Дещо пізніше в 1839 році був збудований перший Городоцький завод, в 1843 р. – Левадський, в 1844 р. – Клембівський, в 1845 р. – Вишнівчицький, в 1847 р. – Антонінський, Красилівський та Шепетівський. Згодом на території Поділля було зведено ще декілька підприємств, що спеціалізувались на виробництві цукру: Тарасівський (1872 р.), Старосинявський (1875 р.), Волочиський (1877 р.), Старокостянтинівський та Хмельницький (1890 р.), Новоселецький (1897 р.), Сатанівський (1899 р.), Маківський (1911 р.).

Сумарна добова продуктивність усіх 15 заводів складала 6,6 тис. тонн цукру. Найпотужнішим був перший Городоцький, продуктивність якого складала 640 тонн переробки буряків на добу, найменшим був Вишнівчицький, де переробка буряків на добу відповідно становила 270 тонн. У 1914 році цукрові заводи області отримали такі результати виробництва: найвищий вихід цукру отримали на Тарасівському заводі – 15,41 %, Сатанівському – 15,33 %, Волочиському – 15,34 %. Найнижчий вихід цукру – на Проскурівському завод – 12,07 %.

Значної шкоди цукровій промисловості завдала Перша Світова війна. У роки післявоєнної розрухи частина заводів не працювала: Новоселицький (1923 – 1925 рр.), Вишнівчицький та Сатанівський (1921 – 1924 рр.), Маківський та Красилівський (1921, 1923 – 1925 рр.), в 1923 році – Хмельницький завод. В 1925 році в області у зв'язку з незабезпеченістю сировиною і низьким виходом цукру залишилось лише 13 заводів, які збереглися до 1940 року. Проводились реконструкції та технічне переоснащення цукрових заводів, зміцнювалась сировинна база. В результаті добова продуктивність по переробці цукрових буряків зросла до 9,16 тис. т., тобто виросла в 1,9 рази.

В останні довоєнні роки цукрові підприємства області працювали з такими техніко-економічними показниками: викопано буряків на площі 84,2 тис. га, середня урожайність склала 148 ц з га, перероблено 942,1 тис. т, при виході 13,7% вироблено 129,15 тис. т цукру. Найвищий вихід цукру було досягнуто на Вишнівчицькому цукровому заводі – 14,9%.

В 1938 році в зв'язку з утворенням Кам'янець – Подільської області був організований Кам'янець – Подільський трест з розміщенням апарату управління в м. Проскуріві. До нього увійшли всі 13 заводів області, які до цього входили до складу Вінницького тресту.

Під час Великої Вітчизняної війни більшість цукрових заводів були повністю або частково зруйновані. Їх відбудова почалась одразу ж після звільнення окупованої території. Вже в 1944 році були задіяні у виробництві 9 заводів, а в 1945 році працювали 12 заводів, окрім Новоселицького, який так і не був відбудований. Їх добова продуктивність склала 6530 тонн, було перероблено 364 тис. тонн буряків і вироблено 160,4 тис. тонн цукру, тобто на 6,8 тис. тонн більше ніж в 1940 році. Вихід цукру складав 14,65%.

Але державі був потрібен “великий цукор”. Тому в цілому в країні і в області зокрема почали збільшуватись площі посівів, урожайність і заготівля цукрових буряків. Відповідно проводилось нарощування виробничих потужностей цукрових заводів як за рахунок реконструкції і технічного переоснащення, так і за рахунок будівництва нових заводів. У 1951 році був уведений в дію 2-й Городецький, в 1955 році – Наркевицький, в 1961 році – Кам'янець-Подільський цукрові заводи.

В 1955 році добова продуктивність по переробці буряків збільшилась проти довоєнного періоду на 5,58 тис. тонн, в тому числі за рахунок реконструкції діючих підприємств на 2,8 тис. т і 2,78 тис. т за рахунок введення нових потужностей. Всього було вироблено 246,7 тис. т цукру. Реконструкція цукрових заводів супроводжувалась облаштуванням виробництва новою технікою: безперервними дифузійними апаратами, прогресивними фільтраційними установками тощо.

Період найбільшого розвитку цукрової промисловості припадає на 60-ті роки. В сезоні 1967/68 років викопано буряків на площі 166599 га, заготовлено 4995 тис. т та перероблено 4407 тис. т, вироблено 630 тис. т цукру. Успішна робота заводів в цей період давала можливість отримувати значні прибутки, що в свою чергу дозволяло їм використовувати фонди підприємств на соціальні цілі.

Надалі для цукрових підприємств з ряду причин склались несприятливі умови: так, через кліматичні умови зменшились обсяги заготівель буряків, знизилась їх технологічна якість, кількість виробленого цукру різко впала.

В результаті прийнятих державою і місцевими органами заходів, починаючи з 1982 року поступово виробництво цукру почало збільшуватись і в 1987 році було вироблено 533,5 тис. т.

У зв'язку зі зміною політичної обстановки, починаючи з 1991 року, внаслідок скорочення посівних площ і зниження врожайності буряків, зменшилась їх заготівля і виробництво цукру як в цілому по Україні, так і в області. Якщо в 1990 році було заготовлено 4106 тис. т буряків, то в 1998 році – 1179 тис. т, відповідно виробництво цукру зменшилось з 519,4 тис. т до 137,7 тис. т.

Характерно, що спад виробництва цукру в області більш глибокий, ніж в цілому по Україні. Якщо його виробництво в Україні в 1998 році в порівнянні з 1990 роком зменшилось в 2,9 рази, то в області – в 3,8 рази.

За обсягами виробництва буряків і цукру Хмельниччина в період 1965 – 1990 років була провідною серед бурякосійних областей і посідала 2 – 4 місця, то в 1993 році вона перемістилась на шосте, а в 1998 році – на сьоме, пропустивши вперед Тернопільську область.

Розглянемо більш детально процеси, що відбуваються в цукровій промисловості сьогодні та причини, які викликали спад загального рівня виробництва.

На сьогодні з 16 побудованих цукрових заводів області в сезон працюють не більше 13-14 заводів. Вже 2 роки простояє другий Городоцький та одне з найбільших підприємств галузі – Деражнянський цукровий завод. Звертає на себе увагу той факт, що відсоток завантаження виробничих потужностей на листопад 2001 року склав 68% в середньому по регіону проти 87% в 1970 році. І на це є ряд об'єктивних причин.

На нашу думку, слід виділити такий фактор, як дефіцит якісної сировини для виробництва цукру. Якщо у 1970 році в Хмельницькій області під цукровим бур'яками знаходилося 155077 га посівних площ, а врожайність становила 247,8 ц/га, то в 2002 році цукрових бур'яків було засіяно на площі 53100 га (що майже втричі менше проти 1970 р.), а відповідно врожайність – 169,8 ц/га.

Про якість цукросировини треба говорити окремо. Адже якість, а насамперед, цукристість, впливає не лише на кількісні показники виробництва цукрових бур'яків, а й на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва. За підрахунками спеціалістів, підвищення цукристості на 1% при запланованих обсягах виробництва цукрових бур'яків дає змогу додатково виробити 200 тис. тонн цукру по Україні [3, с. 2].

Актуальною у нашій області залишається проблема якості цукросировини. Так, якщо в 1970 році цукристість бур'яків при прийманні складала 17,2%, то за даними Асоціації цукрових виробників Хмельницької області “Хмельницькцукор” на листопад 2001 року ця цифра становила 16%, і відповідно вихід цукру в середньому по цукровим заводам області у 1970 р. – 12,6%, а у 2001 р. – 11,28%.

Наступною причиною гальмування розвитку цукробур'якового виробництва регіону є дефіцит основних та оборотних коштів підприємств. Постійна нестача фінансових ресурсів, відсутність у необхідних межах інвестицій не дають змогу цукровим заводам виконувати заходи по технічному переоснащенню та поточному ремонту обладнання. В результаті основні фонди з кожним роком інтенсивно старіють як фізично, так і морально. За нашими підрахунками та даними спеціалістів Асоціації “Хмельницькцукор” лише для проведення поточного і капітального ремонту основних фондів необхідно 52,2 млн. грн. [2, с. 203].

Важливим критерієм ефективності виробництва є оптимальна концентрація та спеціалізація виробництва. Недостатній рівень завантаженості виробничих потужностей (68%) свідчить про недосконалість структури розміщення виробництва: підприємствам просто не вистачає сировини, оскільки спостерігається занадто велика концентрація виробництва цукру, за якого агропідприємства не в змозі забезпечити повного завантаження виробничих потужностей. Наведемо дані по обсягу посівних площ області, що знаходяться під цукровими бур'яками (рис. 1).

Як бачимо, спостерігається загальне зменшення рівня посіву цукрових бур'яків в цілому по області, тому невизначеність із сировинними зонами заводів, зменшення площ цукрових бур'яків у загальній структурі посівних площ породжує труднощі із впровадженням високопродуктивних гібридів, індустріальних технологій. У зв'язку з цим доцільно переглянути структуру посівних площ у напрямку збільшення питомої ваги цукрових бур'яків у господарствах зі сприятливими умовами, достатнім рівнем зволоження, територіально розміщених неподалік цукрових заводів. Розрахунки науковців УААН показують, що посівні площі бур'яків мають бути сконцентровані в радіусі до 35 км від цукрових заводів [3, с. 2].

Особливу увагу слід приділити також питанню собівартості виробництва 1 тонни цукру. Зокрема за даними Асоціації “Хмельницькцукор” собівартість виробництва 1 т цукру варіюється по цукрових підприємствах у досить великому діапазоні (див рис. 2). Так, собівартість за 1

тонну на Сатанівському цукровому заводі складає 1941 грн. за тонну, тоді як на Антонінському цукровому заводі – 3242 грн.

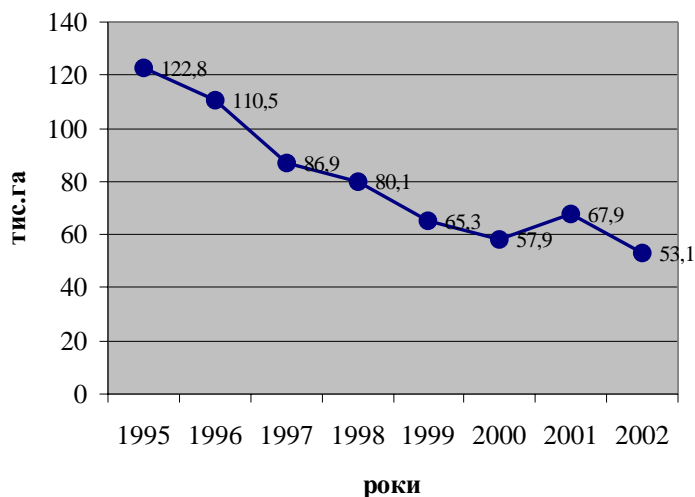

Рис. 1. Обсяг посівних площ цукрових буряків у Хмельницькій області

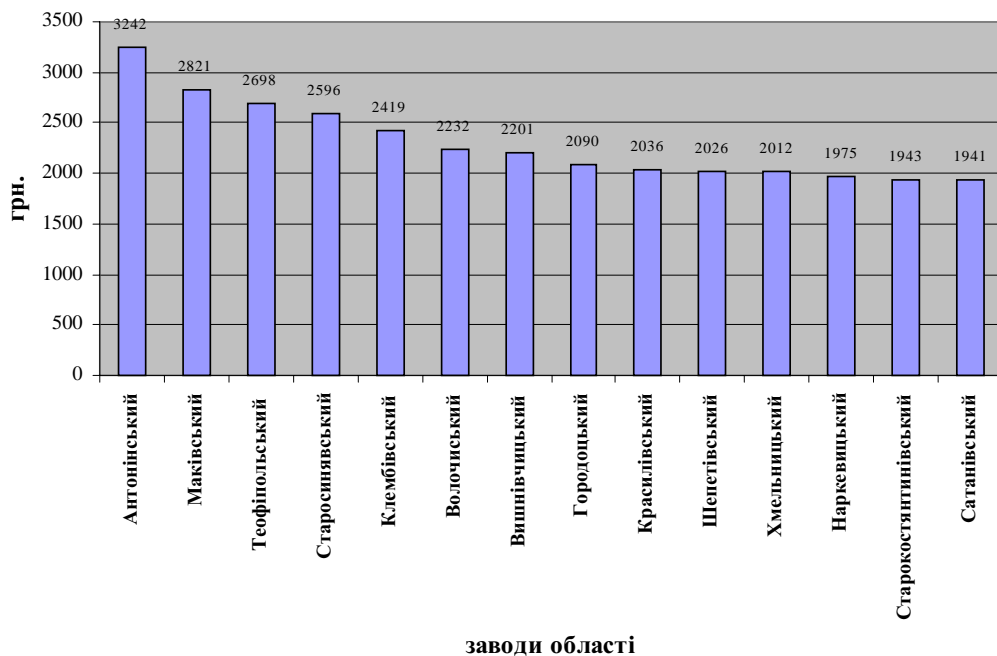

Рис. 2. Собівартість виробництва 1 т цукру по цукрових підприємствах Хмельницької області

Хоча уряд і намагається регулювати ціни на цукор, але протягом 2001-2002 років він не зміг забезпечити реалізацію цукру за цінами, не нижчими від встановлених: за мінімальної ціни за 1 т цукру 2370 грн., ринкова ціна майже не перевищувала 2100 грн. за тонну, до того ж виробники втрачали ще понад 70 грн. на кожній тонні реалізованого продукту у вигляді додаткових податків [4, с. 11].

Не можна не звернути увагу на той факт, що зараз спостерігається значний приплив сировини для виробництва цукру з цукрової тростини, що значно дешевше, а відповідно собівартість виробництва цукру майже в 3 рази менша за собівартість при виробництві з цукрового буряку.

Окреслене коло проблем не є вичерпним, оскільки досить суттєвий вплив на діяльність цукрових підприємств здійснюють виробничий менеджмент, податкове законодавство, кваліфікація персоналу тощо.

Для того, щоб забезпечити стійке функціонування галузі, необхідно здійснити низку конкретних заходів:

слід розробити нову методику обґрунтування ефективності розміщення цукрових підприємств регіону з розрахунком завантаження виробничих потужностей не менше 90%;

встановити паритетні мінімальні ціни на цукор на рівні, що сприяв би залученню кредитів комерційних банків на цукрові підприємства (що забезпечило б мінімальний прибуток на підприємствах);

здійснювати оцінку цукрової сировини відповідно до її якості (рівня цукристості, рівня забрудненості тощо);

запровадити механізм кредитування галузі за рахунок створення спеціальних інвестиційних фондів, що надавали б кошти з чітко цільовим призначення (на ремонт обладнання, на закупівлю сировини тощо);

провести реформування системи управління цукробуряковою галуззю як в регіоні, так і в цілому по Україні з метою тіснішої взаємодії між державними структурами, учасниками цукробурякового комплексу, операторами цукрового ринку, постачальниками ресурсів, тобто фірмами і підприємствами, які впливають на формування політики в цій галузі.

Таким чином, проблеми, що склались в цукробуряковому виробництві, слід вирішувати не поодинокими заходами в окремій сфері діяльності, а комплексом виважених заходів, що були б спрямовані на всі сфери виробничої діяльності підприємств.

Література

1. *Аналіз роботи цукрових заводів галузі при переробці цукрових буряків урожаю 2001 року станом на 1 листопада.* – К., 2001. – 24 с.
2. *Захаркевич Н.П., Новерсалюк А.А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємств цукрової промисловості // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* – 2002. – № 3. – С. 202–206.
3. *Буряківництво на грані обвалу // М.Роїк, М.Шаповал, В.Пиркін, В.Борисюк // Сільські вісті.* – 2003. – 4 квітня. – С. 2.
4. *Федоренко С. Цукрова галузь України: від солодких міфів до гіркої реальності // Дзеркало тижня.* – 2003. – 5 квітня. – № 13. – С. 11.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою менеджменту, фінансів та кредиту
Хмельницького інституту регіонального управління та права
(протокол № 9 від 23.05.2003 року).*

